

Розділ І. ПОЛІТИЧНІ НАУКИ

УДК 32:323.17:316.64

<https://doi.org/10.34142/24130060.2021.23.2.01>

ЦІННІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ УКРАЇНЦІВ ТА РОСІЯН У КОНТЕКСТІ НАРАТИВУ «ЄДИНОГО НАРОДУ»: ПОЛІТОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ

О. О. Безрук, Н. Г. Білоцерківська

Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди

Розглянуто базові характеристики ціннісних орієнтацій українців та росіян у контексті пропагандистського наративу «єдиного народу». Стверджується, що він є важливим компонентом російської пропаганди у гібридній війні проти України. Констатовано, що міфологема «єдності» сприяє просуванню концепції «руського миру» та заперечує ідентичність українського народу, як політико-історичного суб'єкта. Зафіксовано, що дослідження відмінностей національних ідентичностей українців та росіян стає важливим компонентом у контрпропагандистській діяльності.

Зроблено спробу виокремити основні характеристики ціннісних орієнтацій українців та росіян, як індикатору національних відмінностей. Доводиться, що ціннісний набір росіян обумовлює підтримку агресивної політики керівництва країни та авторитарного стилю управління, в той час, як українцям притаманні критичне ставлення до влади, індивідуалізм та демократизм.

Ключові слова: ціннісні орієнтації, цінності, гібридна війна, конфлікт, імперіалізм, Україна, Росія.

ЦЕННОСТНЫЕ ОРИЕНТАЦИИ УКРАИНЦЕВ И РОССИЯН В КОНТЕКСТЕ НАРРАТИВА «ЕДИНОГО НАРОДА»: ПОЛИТОЛОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ

А. А. Безрук, Н. Г. Белоцерковская

Рассмотрены базовые характеристики ценностных ориентаций украинцев и россиян в контексте пропагандистского нарратива «единого народа». Утверждается, что он является важным компонентом российской пропаганды в гибридной войне против Украины. Констатируется, что мифологема «единства» способствует продвижению концепции «русского мира» и отрицает идентичность украинского народа как политико-исторического субъекта. Зафиксировано, что исследование отличий национальных идентичностей украинцев и россиян становится важным компонентом в контрпропагандистской деятельности.

Предпринята попытка выделить основные характеристики ценностных ориентаций украинцев и россиян, как индикатора национальных различий. Доказывается, что ценностный набор россиян обуславливает поддержку агрессивной политики руководства страны и авторитарного стиля управления, в то время как украинцам присущи критическое отношение к власти, индивидуализм и демократизм.

Ключевые слова: ценностные ориентации, ценности, гибридная война, конфликт, империализм, Россия, Украина.

VALUE ORIENTATIONS OF UKRAINIANS AND RUSSIANS IN THE CONTEXT OF THE «UNITED NATION» NARRATIVE: A POLITICAL ANALYSIS

O. Bezruk, N. Bilotserkivska

The goal is a political analysis of the value orientations of Ukrainians and Russians in the context of the problem of propaganda.

The basic characteristics of the value orientations of Ukrainians and Russians in the context of the propagandistic narrative of the "one nation" are considered. It is claimed to be an important component of Russian propaganda in the hybrid war against Ukraine. It was established that the mythologeme of "unity" contributes to the promotion of the concept of "Russian peace" and denies the identity of the Ukrainian people as a political and historical subject. It is recorded that the study of the differences between the national identities of Ukrainians and Russians becomes an important component in counter-propaganda activities.

It is proven that the disavowal of the myth of "unity" in the mass consciousness will contribute to the weakening of Russian propaganda influence and the strengthening of Ukrainian positions on the ideological front. Fixation of differences in the national identities of Ukrainians and Russians becomes an important component in counter-propaganda activities. One of the parameters of these differences is value orientations, the relevance of which research is determined by the above.

Emphasis is placed on the role of national identity, which determines the differences between ethnic groups. It has been established that the value orientations of Russian society are determined, among other things, by the historical background, first of all, fear of power, appeal to a strong hand, social distance between the political leadership and the population, the absence of democratic traditions and a contemptuous attitude towards democratic values.

An attempt was made to single out the main characteristics of the value orientations of Ukrainians and Russians as an indicator of national differences. It is proven that the value set of Russians determines the support of the aggressive policy of the country's leadership and the authoritarian style of management, while Ukrainians are characterized by a critical attitude towards the authorities, individualism and democracy.

Key words: value orientations, values, hybrid war, conflict, imperialism, Ukraine, Russia.

Постановка проблеми. Кремлівський наратив про «єдність» українського та російського народів став одним із наріжних каменів московської пропаганди у розв'язаній Росією гібридній війні проти України. Він залишається актуальним і сприймається в якості історичної істини для окремих частин суспільств обох країн, а також слугує підґрунтям для виправдання необхідності виправлення такої «історичної помилки», як розпад Радянського Союзу – великої «геополітичної катастрофи ХХ століття» (в термінах російського диктатора В. Путіна). Серед причин поширеності означеного міфу можна виокремити масову неосвіченість стосовно походження та політико-історичного розвитку обох народів, достатньо серйозний вплив російської пропаганди, залишки «радянських»

стереотипів, особливо, у представників старшого покоління щодо так званих «братніх народів».

Спираючись на означену міфологему «єдності» російське керівництво по-перше, активно просуває концепцію «руського миру», яка виправдовує агресивну політику Кремля; по-друге, таким чином, заперечується ідентичність українського народу, як політико-історичного суб'єкта, а незалежна Україна перестає сприйматися в якості суверенної держави.

Дезавування міфу «єдності» у масовій свідомості сприятиме послабленню російського пропагандистського впливу та посиленню українських позицій на ідеологічному фронті. Фіксація відмінностей національних ідентичностей українців та росіян стає важливим компонентом у контрпропагандистській діяльності. Одним з параметрів даних відмінностей виступають ціннісні орієнтації, актуальність дослідження яких зумовлена вищезазначеним.

Аналіз актуальних досліджень. Ціннісні орієнтації, як змінна індивідуальних та групових відмінностей, слугували предметом досліджень в роботах П. Вернона, Г. Олпорта, М. Рокіча, Д. Форсайта, А. Малезьє, К. Кусса, Т. Адорно, Б. Вебера, Дж. Радзицького, Т. Оффермана та інших західних дослідників.

Результати досліджень ціннісних орієнтацій російського соціуму відображено в роботах Т. Козінцевої, І. Вартанової, І. Ільїнського, Е. Полянської, Т. Євдокимової, П. Кіслякова, Н. Лебедевої, Н. Діанової та ін.

Проблематиці ціннісних орієнтацій українців присвячено роботи В. Баранівського, Н. Єфтені, Х. Кирипчака, Н. Левковської, І. Руценка, М. Степико, О. Балакіревої, С. Матяж, Ю. Шайгородського та інших українських дослідників.

Метою статті є політологічний аналіз ціннісних орієнтацій українців та росіян у контексті проблеми пропаганди.

Виклад основного матеріалу. Підхід до інтерпретації цінностей як індивідуальних характеристик сформувався у межах психології, де цінності

розглядались у якості змінної, через яку можна пояснити людську поведінку. Так, наприклад, Г. Олпорт та П. Вернон визначали цінності як базові переконання або уявлення індивіда щодо того, що є або не є важливим у його житті (Leshenok, 2018). У визначенні цінностей М. Рокіча центральним елементом, так само як у Г. Олпорта та П. Вернона, є переконання. На його думку, цінності – це стійкі переконання у тому, що певний вид діяльності або спосіб існування є більш особисто або соціально прийнятним, ніж протилежний йому. М. Рокіч розрізняє два основних типи цінностей – термінальні та інструментальні (Leshenok, 2018). Термінальні цінності він визначає як найбільш важливі, транс-ситуаційні людські цілі або бажаний спосіб існування. В той час як інструментальні цінності – це найбільш прийнятні моделі поведінки. Теорія індивідуальних цінностей Рокіча поступово була витіснена теорією базових цінностей Ш. Шварца. На сьогодні підхід Ш. Шварца поряд з підходом Р. Інглхарта є одним з найбільш авторитетних, методики вимірювання цих дослідників включають як до загальнонаціональних, так і до міжнародних порівняльних досліджень. В теорії базових життєвих цінностей, розробленій Ш. Шварцем, під цінностями розуміються бажані цілі, які виходять за рамки конкретних ситуацій, відрізняються одна від одної за своєю значимістю і є керівними принципами в житті людини.

Ціннісні орієнтації визначають:

- 1) загальну спрямованість інтересів і прагнень особистості;
- 2) ієрархію індивідуальних вподобань і зразків;
- 3) цільові і мотиваційні програми;
- 4) рівень вподобань;
- 5) уявлення про дійсне і механізми селекції за критеріями значущості;
- 6) міру готовності й рішучості до реалізації власного «проекту життя» (Matiazh ta Berezanska, 2013).

Саме тому дослідники класифікують цінності по-різному:

- 1) за об'єктом засвоєння – матеріальні, морально-духовні;

- 2) за метою засвоєння – егоїстичні, альтруїстичні;
- 3) за рівнем узагальненості – конкретні, абстрактні;
- 4) за способом вияву – ситуативні, стійкі;
- 5) за роллю в діяльності людини –термінальні, інструментальні;
- 6) за змістом діяльності – пізнавальні, предметно-перетворювальні (творчі, естетичні, наукові, релігійні та ін.);
- 7) за приналежністю – особистісні (індивідуальні), групові колективні, суспільні, загальнонародні (національні), загальнолюдські (Matiazh та Berezanska, 2013).

М. Степико зауважує, що «консолідуючою засадою будь-якого суспільства, у тому числі України, є загальнонаціональна ідентичність – ототожнення себе людиною з певною спільнотою, її символами, цінностями, історією, територією, культурою, державними та правовими інституціями, політичними й економічними інтересами» (Stepyko, 2011).

Ціннісні орієнтири російського суспільства зумовлені, в тому числі, історичним бекграундом, в першу чергу, страхом влади, апеляцією до сильної руки, соціальною дистанцією між політичним керівництвом та народонаселенням, відсутністю демократичних традицій та презирливим ставленням до демократичних цінностей. Імперське, тоталітарне минуле, актуалізоване Путіним (2021), Сурковим (2019), Медведєвим (2021) та іншими російськими шовіністами, відображується в масовій свідомості росіян, як історична велич, що була втрачена Росією після завершення «холодної війни». Її повернення (російської величі) є на часі, адже Росія йде власним шляхом подальшого розвитку. Цей шлях є відмінним від суто європейського або азіатського, тому Росія знаходиться в протистоянні майже з усім світом.

Такі установки на відродження імперії та орієнтація на силові сценарії зумовлюють формування специфічних ціннісних орієнтацій, які притаманні переважачій частині російського «глибинного народу» (Surkov, 2019).

Специфіка ціннісних орієнтацій росіян базуються на метатексті «цінностей орди». Перелік останніх надав вітчизняний соціолог І. Рущенко у своїй доповіді «Як пов'язані цінності з географією та історією або Україна на зламі цивілізацій» на Харківському безпековому форумі у 2019 році. Серед них були наступні:

Етатизм, безумовна цінність держави.

Абсолютна цінність хана, царя, імператора.

Цінність війська, чиновництва, урядовців.

Механічна солідарність, рабство як чеснота ординця.

Політична централізація.

Імперія – безальтернативна політична форма існування (Rushchenko, 2019).

Окремим критерієм характеристики ціннісних орієнтацій виступає спосіб життя. Для росіян, як нащадків (послідовно) Монгольської імперії та російської імперії траєкторія формування базових цінностей пов'язані з наступними ознаками способу життя:

І. Кочовий спосіб життя:

- Полювання + війна;
- Виснаження землі й похід як спосіб життя;
- Згуртованість і колективна доля;
- Соціальна організація вертикального типу;
- Тенденція до імперії;
- Рабство і придушення гідності (Rushchenko, 2019).

Ціннісні орієнтації першої групи доповнюються, згідно концепції І. Рущенка набором цінностей номад, що релевантно пояснюють типові риси поведінки російських загарбників на тимчасово окупованих територіях України. Серед них:

- Агресія як самоцінність і провідна соціально-психологічна риса.
- Цінність результатів агресії (здобич, територія, простір панування).

- Відсутність кордонів, меж, відчуття малої батьківщини. Легкість до пересування, зміни дислокації;
- Зневага до людського життя. «Обмін» людського життя на території (Rushchenko, 2019).

Антиподом наведених вище цінностей виступають наступні, які характеризують ціннісний набір українців (починаючи з періоду Київської Русі):

II. Осілий спосіб життя:

- Землеробство і ремесла;
- Прив'язаність до власної землі і «хуторянство»;
- Економічна й політична конкуренція;
- Тенденція до горизонтальних зв'язків;
- Тенденція до національної держави;
- Зародження ідей свободи й гідності (Rushchenko, 2019).

Російське суспільство завжди демонструвало лояльність до агресивної політики власного керівництва. Слід зауважити, із самого початку існування незалежної Росії (з 1991 року) РФ неперервно брала участь у військових конфліктах на територіях колишніх радянських республік: придністровському, грузино-абхазькому, осетино-інгушському (внутрішньоросійський конфлікт), громадянській війні в Таджикистані, вірмено-азербайджанському тощо. Росія виступила агресором щодо Грузії (2008 р.) та України (з 2014 р.).

РФ продемонструвала невинуватену жорстокість щодо населення Республіки Ічкерія під час двох воєн, знищуючи повністю населені пункти авіацією (що демонструє і зараз в Україні). До речі, слід зауважити, що звинувачення на адресу тодішнього політичного керівництва Ічкерії у сепаратизмі були надуманими, адже ще у 1990 році президент Єльцин пропонував автономним республікам у складі Росії «брати стільки суверенитета – скільки способні проглотити» (Elcin-Centr, 2015).

Участь РФ у війні в Сирії також наповнена випадками порушення правил ведення війни та військовими злочинами (Алеппо).

Сподівання окремих представників чинної української влади, лідерів громадської думки на те, що великі людські втрати серед російського військового контингенту в Україні стануть причиною громадського невдоволення всередині РФ не справилися. Ціннісні орієнтації «глибинного народу» базуються на запереченні європейських цінностей. Зокрема, наступних:

Людина як абсолютна цінність

Права людини

Права меншин

Повага, толерантність, гідність

Свобода

Демократія

Верховенство права

Мирне існування

Різноманіття

Приватна власність

Зміни, розвиток, прогрес (Rushchenko, 2019).

Михайло Грушевський, шукаючи відповідь на питання про українську ідентичність, у брошурі «Хто такі українці і чого вони хочуть» звертав увагу на такі чинники національної самоідентифікації. «Передусім, розуміється, – зазначав Грушевський, – [Українцями є] всі ті, хто зроду Українець, родився і виріс з українською мовою на устах і хоче тепер іти спільно з своїм народом, з усіма свідомими синами українського народу, які хочуть працювати для його добра, боротися за його свободу і кращу долю. Але не тільки хто природжений Українець, а також і всякий той, хто щиро хоче бути з Українцями, і почуває себе їх однодумцем, товаришем, членом українського народу, бажає працювати для його добра. Якого б не був він роду, віри чи

звання – це не важко. Його воля і свідомість рішає діло» (Hrushevskyi, 1991, s. 113).

Ціннісні орієнтації українців та росіян є категорично різними за своєю основою. Механічна солідарність росіян є важливим елементом підтримки агресивної політики керівництва країни та авторитарного стилю управління. Ідеї «винятковості» російської етнічності та російського імперіалізму в чомусь перекликаються з ідеологічним змістом нацистської Німеччини, що також підсилює консолідацію суспільства навколо влади та конкретно фігури президента.

Українське суспільство демонструє абсолютно інший набір характеристик, зумовлених ціннісними орієнтаціями: миролюбність, органічну солідарність, права і свободи громадян, об'єднання задля виживання нації та держави, критичне ставлення до влади, демократизм влади та інші.

Разом з тим, слід зазначити, що, навіть, окрема частина російських шовіністів та імперців визнавали існування українців як окремої нації. Так, наприклад, російський публіцист-«великодержавник» О. Широкоград ще у 2007 році опублікував монографію «Россия и Украина: когда заговорят пушки», в якій приховано констатував «відокремлення» українців від російського етносу, зокрема, внаслідок перемоги в Україні Помаранчевої революції (Shirokorad, 2007).

Висновки і перспективи подальших досліджень. Ідеї про єдність українського та російського народів є абсолютно хибними. Реальність гібридної війни доводить, що обидва народи рухаються абсолютно різними шляхами, демонструють різні національні риси та цінності. Траєкторія розвитку української державності свідчить, що московська влада на різних історичних етапах намагалася блокувати державне будівництво в Україні, використовуючи агресивно-репресивні методи за підтримки більшості російського народу, яка сповідувала і продовжує сповідувати авторитарні цінності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Грушевський, М. С., 1991. *Хто такі українці і чого вони хочуть*. [online] Київ: Т-во «Знання» України. Доступно: https://shron2.chtyvo.org.ua/Hrushevskiy/Khto_taki_ukraintsi_i_choho_vony_khochut_zb.pdf [Дата звернення 17 листопад 2021].
2. Ельцин-Центр, 2015. *Борис Ельцин: Берите столько суверенитета сколько сможете проглотить*. [online] (Последнее обновление 6 Август 2015) Доступно: <https://yeltsin.ru/news/boris-elcin-berite-stolko-suverineteta-skolko-smozhete-proglotit/> [Дата обращения 11 Ноябрь 2021].
3. Лешенок, У. С., 2018. Типологія ціннісних орієнтацій українців (на основі даних європейського соціального дослідження). *Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи*, 41, с. 56-61.
4. Матяж, С. та Березанська, А., 2013. Класифікація цінностей та ціннісних орієнтацій особистості. *Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу "Києво-Могилянська академія"]*. *Соціологія*, [online] 225 (213), с. 27-30. Доступно: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchdusoc_2013_225_213_7. [Дата звернення 8 Листопад 2021].
5. Медведев, Д., 2021. Почему бессмысленны контакты с нынешним украинским руководством. *Коммерсант*. [online] (Последнее обновление 11 Октябрь 2021). Доступно: <https://www.kommersant.ru/doc/5028300> [Дата обращения 11 Ноябрь 2021].
6. Путин, В., 2021. Об историческом единстве русских и украинцев. *События*. [online] (Последнее обновление 12 Июль 2021) Доступно: <http://kremlin.ru/events/president/news/66181> [Дата обращения 11 Ноябрь 2021].
7. Руценко, І., 2019. Як пов'язані цінності з географією та історією або Україна на зламі цивілізацій. У: *Матеріали Харківського безпекового форуму*. 28 листопада 2019.
8. Степико, М. Т. 2011. *Українська ідентичність: феномен і засади формування: монографія*. Київ: НІСД.
9. Сурков В., 2019. Долгое государство Путина. *Независимая газета*. [online] (Последнее обновление 11 февраль 2019).

REFERENCES

1. Hrushevskiy, M. S., 1991. *Khto taki ukraintsi i choho vony khochut*. [online] Kyiv: T-vo «Znannia» Ukrainy. Dostupno: https://shron2.chtyvo.org.ua/Hrushevskiy/Khto_taki_ukraintsi_i_choho_vony_khochut_zb.pdf [Data zvernennia 17 lystopad 2021].
2. Elcin-Centr, 2015. *Boris Elcin: Berite stolko suvereniteta skolko smozhete proglotit*. [online] (Poslednee obnovlenie 6 Avgust 2015) Dostupno: <https://yeltsin.ru/news/boris-elcin-berite-stolko-suverineteta-skolko-smozhete-proglotit/> [Data obrasheniya 11 Noyabr 2021].
3. Leshenok, U. S., 2018. Typolohiia tsinnisnykh oriiantatsii ukraintsiiv (na osnovi danykh yevropeiskoho sotsialnoho doslidzhennia). *Sotsiolohichni doslidzhennia suchasnoho suspilstva: metodolohiia, teoriia, metody*, 41, s. 56-61.
4. Matiazh, S. ta Berezanska, A., 2013. Klyasyfikatsiia tsinnostei ta tsinnisnykh oriiantatsii osobystosti. *Naukovi pratsi [Chornomorskoho derzhavnoho universytetu imeni Petra Mohyly kompleksu "Kyievo-Mohylianska akademiia"]*. *Sotsiolohiia*, [online] 225 (213), s. 27-30. Dostupno: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchdusoc_2013_225_213_7. [Data zvernennia 8 Lystopad 2021].
5. Medvedev, D., 2021. Pochemu bessmyslenny kontakty s nyneshnim ukrainskim rukovodstvom. *Kommersant*. [online] (Poslednee obnovlenie 11 Oktyabr 2021). Dostupno: <https://www.kommersant.ru/doc/5028300> [Data obrasheniya 11 Noyabr 2021].
6. Putin, V., 2021. Ob istoricheskom edinstve russkih i ukraincev. *Sobytiya*. [online] (Poslednee obnovlenie 12 Iyul 2021) Dostupno: <http://kremlin.ru/events/president/news/66181> [Data obrasheniya 11 Noyabr 2021].
7. Rushchenko, I., 2019. Yak poviazani tsinnosti z heohrafiieiu ta istoriieiu abo Ukraina na zlami tsyvilizatsii. Y: *Materialy Kharkivskoho bezpekovofo forumu*. 28 lystopada 2019.
8. Stepyko, M. T. 2011. *Ukrainska identychnist: fenomen i zasady formuvannia: monohrafiia*. Kyiv: NISD.
9. Surkov V., 2019. Dolgoe gosudarstvo Putina. *Nezavisimaya gazeta*. [online] (Poslednee obnovlenie 11 fevral 2019). Dostupno: https://www.ng.ru/ideas/2019-02-11/5_7503_surkov.html [Data obrasheniya 11 Noyabr 2021].
10. Shirokorad, O. 2007. *Rossiya i Ukraina: kogda*

Доступно: https://www.ng.ru/ideas/2019-02-11/5_7503_surkov.html [Дата обращения 11 Ноябрь 2021].

zagovoryat pushki. Moskva: AST.

10. Широкопад, О. 2007. *Россия и Украина: когда заговорят пушки*. Москва: АСТ.

Інформація про авторів

Безрук Олександр Олександрович – кандидат політичних наук, доцент, завідувач кафедри політології, соціології і культурології Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди; e-mail: alex.bezruk@ukr.net; ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-4963-5707>.

Білоцерківська Наталія Геннадіївна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри політології, соціології і культурології Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди; e-mail: nataliya_belotserkovskaya@ukr.net; ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-0124-714X>.

Стаття надійшла до редакції: 22.11.2021 р.

Прийнята до друку: 10.12.2021 р.